

банками при проведенні судово-економічних експертиз, который соответствует требованиям действующих правовых норм в Украине и построен по аналогии с расчетом эффективной процентной ставки при кредитовании, введенной Национальным банком Украины.

Ключевые слова: права потребителя, полнота информации, реальная процентная ставка, эффективная кредитная ставка, кредитование, потребительский кредит.

THE PROBLEM OF CALCULATING THE REAL INTEREST RATE ON CONSUMER LOANS BY COMMERCIAL BANKS WHILE CONDUCTING FORENSIC ECONOMIC EXAMINATIONS

Vlasenko V. V.

The article deals with the practice of calculating the real interest rate on consumer loans given by commercial banks while conducting forensic economic examinations that is calculated in compliance with the requirements of normative regulation documents for consumer protection in consumer lending. As a result of the undertaken research reveals certain deficiencies and provides recommendations on calculating the effective interest rate on loans with various lending conditions. The study of publications on the notion of real interest rate allowed establishing its identification with the definition of the effective rate. The article suggests a methodological approach to calculating the real interest rate on consumer loans by commercial banks while conducting forensic economic examinations, which complies with the requirements of the current legal norms in Ukraine and is based similarly to the calculation of the effective lending interest rate of the National Bank of Ukraine.

Keywords: consumer rights, completeness of information, real interest rate, effective lending rate, lending, consumer loan.

УДК 343.98

К. В. Капустник, завідувач лабораторії Харківського НДІСЕ,

П. О. Івахненко, судовий експерт Харківського НДІСЕ

АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ДОКУМЕНТІВ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ПРИ НАДАННІ СПОЖИВЧИХ КРЕДИТІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

Проаналізовано експертну практику щодо призначення й проведення досліджень за цивільними справами, пов'язаними з наданням споживчих кредитів в іноземній валюті. Наведено перелік можливих питань, основні методи, послідовність проведення етапів дослідження. Зазначено основні об'єкти дослідження та нормативно-правові акти, що регулюють діяльність у сфері надання кредитів в іноземній валюті та її відображення в бухгалтерському обліку.

Ключові слова: споживчий кредит, банк, іноземна валюта, національна валюта України, кредитна угода, міжбанківський валютний ринок.

Останнім часом збільшується кількість запитів на проведення експертиз документів фінансово-кредитних операцій при наданні банківських кредитів в іноземній валюті, що значною мірою спричинено різкими змінами курсу національної валюти України відносно іноземних валют. Особлива актуальність проблематики статті полягає у відсутності деталізованої експертної методики проведення подібних досліджень.

Банківський кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми. Під поняттям «споживчий кредит» відповідно до чинного законодавства України розуміються кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачу на придбання продукції.

Кредитні операції в іноземній валюті регламентуються законами України, нормативними актами Кабінету Міністрів України та Національного банку України, іншими нормативно-правовими актами. Слід зазначити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи»¹ введено обмеження відносно надання споживчих кредитів в іноземній валюті. Так, відповідно до цього закону фінансові установи мають право надавати кредити, позики в іноземній валюті фізичним особам – резидентам і нерезидентам, які не займаються підприємницькою діяльністю, тільки для оплати послуг нерезидентам за лікування та навчання за кордоном. Тому основний обсяг експертиз, що призначаються за матеріалами цивільних справ, пов'язаних з кредитами в іноземній валюті, які були надані в період підвищеного попиту на споживче кредитування 2005–2008 рр.

Найчастіше, ініціатором проведення експертизи (замовником дослідження) документів фінансово-кредитних операцій при наданні споживчих кредитів в іноземній валюті виступає саме споживач, тобто позичальник за кредитним договором. Основною сутністю спорів відносно надання кредитів в іноземній валюті зазвичай є відсутність у банка-кредитора індивідуальної ліцензії на здійснення валютних операцій відповідно до декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»² та питання законності укладання кредитних договорів і вираження зобов'язань в іноземній валюті, зважаючи, що законним платіжним засобом на території України є гривня. Метою ініціювання подібних спорів з боку позичальника є визнання недійсним кредитного договору та припинення пов'язаних з ним зобов'язань. Правомірність наведених позицій

¹ Див.: Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи : Закон України від 23 червня 2009 р. № 1533-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1533-17>. — 14.05.2014.

² Див.: Про систему валютного регулювання і валютного контролю : декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15-93 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-93>. — 14.05.2014.

має визначатися судом; питання ж, які ставляться на вирішення судової економічної експертизи, найчастіше викликані оспорюванням факту отримання кредиту (наявності зобов'язання в позичальника) в іноземній валюті. На вирішення експерта ставляться завдання, які можна згрупувати за об'єктами та змістом досліджень:

- вирішення питань щодо встановлення наявності й документального підтвердження відкриття рахунків в іноземній валюті;
- визначення валюти та документальне обґрунтування операцій з перерахування коштів на виконання умов кредитної угоди;
- підтвердження здійснення банком (кредитором) операцій на міжбанківському валютному ринку;
- дослідження руху коштів за валютними рахунками та ін.

Законом України «Про банки і банківську діяльність»¹ визначено, що банки організують бухгалтерський облік згідно з внутрішньою обліковою політикою, розробленою на підставі правил, установлених Національним банком України відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Бухгалтерський облік має забезпечувати своєчасне й повне відображення всіх банківських операцій та надання користувачам достовірної інформації про стан активів і зобов'язань, результати фінансової діяльності та їх зміни. Організаційні засади бухгалтерського обліку й фінансової звітності в банках установлено Положенням про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України². Відповідно до Положення про організацію операційної діяльності в банках України³, операції, які здійснюють банки, мають бути належним чином задокументовані. Підставою для відображення операцій за балансовими та/або позабалансовими рахунками бухгалтерського обліку є первинні документи, які мають бути складені під час здійснення операції, а якщо це неможливо – безпосередньо після її закінчення в паперовій і/або електронній формі.

Інформація, що міститься в первинних документах, систематизується в регістрах синтетичного та аналітичного обліку, які ведуться на паперових носіях або в електронній формі. Запис у регістрах аналітичного обліку здійснюється лише на підставі відповідного санкціонованого первинного документа (паперового або електронного). Операції в іноземній валюті в аналітичному обліку ведуться в подвійній оцінці, а саме: в іноземній валюті – за номіналом, у гривневому еквіваленті – за офіційним курсом гривні до іноземних валют.

¹ Див.: Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. — 14.05.2014.

² Див.: Про затвердження Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України : постанова Правління Національного банку України від 30 грудня 1998 р. № 566 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0056-99>. — 14.05.2014.

³ Див.: Про затвердження Положення про організацію операційної діяльності в банках України : постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2003 р. № 254 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0559-03>. — 14.05.2014.

Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України¹ визначено, що банк здійснює облік кредитних, вкладних (депозитних) операцій в іноземній валюті та банківських металах, а також нарахування доходів і витрат та формування спеціальних резервів аналогічно до порядку обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій у національній валюті. Банк відображає в бухгалтерському обліку курсові різниці від переоцінювання суми кредиту та вкладу (депозиту), а також нарахованих за ними процентів і сформованих спеціальних резервів в іноземній валюті та банківських металах у зв'язку зі зміненням офіційного курсу гривні до іноземних валют за рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами».

Порядок відкриття (закриття) і режим рахунків визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України. Порядок відкриття (закриття) внутрішньобанківських рахунків для накопичення інформації з обліку нарахованих доходів і витрат, кредитів, розміщених депозитів, розподілу прибутку тощо банк визначає самостійно. Усі рахунки мають бути зареєстровані в книзі реєстрації відкритих рахунків.

Загальні вимоги Національного банку України до оформлення клієнтами доручень на переказ коштів в іноземній валюті або банківських металах, їх виконання уповноваженими банками та іншими фінансовими установами, порядку зарахування коштів в іноземній валюті визначено в Положенні про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металах².

Порядок відображення в бухгалтерському обліку банками України операцій з готівкою в національній та іноземній валютах під час здійснення касових операцій визначається Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з готівковими коштами та банківськими металами в банках України³; порядок і вимоги щодо здійснення банками, їх філіями та відділеннями касових операцій у національній та іноземній валютах – Інструкцією про ведення касових операцій банками в Україні⁴.

¹ Див.: Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України : постанова Правління Національного банку України від 27 грудня 2007 р. № 481 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0048-08>. — 14.05.2014.

² Див.: Про затвердження Положення про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металах : постанова Правління Національного банку України від 28 липня 2008 р. № 216 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0910-08>. — 14.05.2014.

³ Див.: Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з готівковими коштами та банківськими металами в банках України : постанова Правління Національного банку України від 20 жовтня 2004 р. № 495 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1425-04>. — 14.05.2014.

⁴ Див.: Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні : постанова Правління Національного банку України від 1 червня 2011 р.

Порядок і умови торгівлі іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку України та міжнародних валютних ринках установлено в Положенні про порядок і умови торгівлі іноземною валютою¹. Торгівля іноземною валютою на території України здійснюється через уповноважені банки та інші фінансові установи, що одержали ліцензію на торгівлю іноземною валютою Національного банку України, виключно на міжбанківському валютному ринку України. Структура міжбанківського валютного ринку, а також порядок і умови торгівлі іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку визначаються Національним банком України.

Міжбанківський валютний ринок України — це сукупність відносин у сфері торгівлі іноземною валютою в Україні між суб'єктами ринку, між суб'єктами ринку і їх клієнтами (у тому числі банками-нерезидентами), між суб'єктами ринку та Національним банком, а також між Національним банком і його клієнтами. Купувати, обмінювати іноземну валюту з метою виконання зобов'язань за кредитними договорами резидентів (крім суб'єктів ринку) мають право лише суб'єкти ринку, від яких було отримано кредит. Підставою для купівлі або обміну іноземної валюти резидентам з метою виконання зобов'язань за кредитними операціями в іноземній валюті є такі документи:

- заява про купівлю іноземної валюти;
- оригінал кредитного договору (договору позики), що підтверджує потребу виконання резидентом зобов'язань в іноземній валюті (включаючи проценти, комісійні, неустойки тощо), та його копії;
- копія кредитного договору (договору позики), засвідчена уповноваженим банком – агентом Кабінету Міністрів України або іншим обслуговуючим банком, що підтверджує потребу виконання зобов'язань в іноземній валюті за кредитами в іноземній валюті (включаючи проценти, комісії, неустойки тощо).

У процесі проведення експертизи документів фінансово-кредитних операцій при наданні споживчих кредитів в іноземній валюті можна виділити певну послідовність етапів дослідження. Так, у першу чергу аналізуються поставлені завдання й надані матеріали (визначається достатність обсягу матеріалів для проведення необхідних досліджень і надання відповідей на питання, поставлені на вирішення експерта; необхідність витребування додаткових документів тощо). Виходячи з поставлених питань та наданих матеріалів, експерт визначає методи проведення дослідження. При проведенні подібних досліджень доцільно застосувати метод документальної перевірки й зіставлення документів відповідно до методики проведення судових експертиз «Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз» за реєстраційним кодом

№ 174 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0790-11>. — 14.05.2014.

¹ Див.: Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України : постанова Правління Національного банку України від 10 серпня 2005 р. № 281 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0950-05>. — 14.05.2014.

№ 11.0.08, Методику експертного дослідження операцій з кредитування фізичних осіб за реєстраційним кодом 11.3.01, інші методики згідно з Реєстром методик проведення судових експертиз¹. Далі проводиться дослідження з використанням обраних методів (методик) відповідно до поставлених питань (наприклад, щодо дослідження операцій за рахунками, відкритими позичальнику, згідно з умовами кредитного договору; відповідності наданих первинних документів вимогам до платіжних документів в іноземній валюті; відповідності первинним документам відображення операцій в облікових регістрах банку тощо). За результатами проведених досліджень формуються висновки у вигляді відповідей на кожне поставлене питання або наводяться причини, з яких його неможливо вирішити.

При виконанні подібних експертиз пропонуємо такий перелік об'єктів дослідження:

- документи, що підтверджують договірні відносини банку з клієнтом (кредитні договори, договори про відкриття банківських рахунків тощо);
- первинні документи, що мають складатися при здійсненні операцій (платіжні доручення, меморіальні ордери, касові документи, інші первинні документи);
- реєстри бухгалтерського обліку (облікові реєстри, виписки за рахунками тощо);
- інші документи, що стосуються поставлених питань (заяви про купівлю/продаж іноземної валюти, довідки, заяви про відкриття банківського рахунку тощо).

Отже, ураховуючи актуальність проблематики статті, розроблення та затвердження деталізованої методики дослідження документів фінансово-кредитних операцій при наданні споживчих кредитів в іноземній валюті, яка б містила конкретизацію дій експерта на кожному з етапів проведення експертизи, дозволить забезпечити єдиний типовий підхід до вирішення поставлених питань при проведенні подібних експертиз.

АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ДОКУМЕНТОВ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНЫХ ОПЕРАЦИЙ ПРИ ПРЕДОСТАВЛЕНИИ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ КРЕДИТОВ В ИНОСТРАННОЙ ВАЛЮТЕ

Капустник К. В., Ивахненко П. А.

Проанализирована экспертная практика по назначению и проведению исследований по гражданским делам, связанным с предоставлением потребительских кредитов в иностранной валюте. Приведен перечень возможных вопросов, основные методы, последовательность проведения этапов исследования. Указаны основные объекты исследования и нормативно-правовые акты, которые регулируют деятельность в сфере предоставления кредитов в иностранной валюте и ее отображение в бухгалтерском учете.

¹ Див.: Реєстр методик проведення судових експертиз [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://rase.minjust.gov.ua>. — 14.05.2014.

Ключевые слова: потребительский кредит, банк, иностранная валюта, национальная валюта Украины, кредитное соглашение, межбанковский валютный рынок.

THE ALGORITHM OF CONDUCTING EXAMINATIONS OF FINANCIAL AND LENDING TRANSACTION DOCUMENTS WHILE PROVIDING CONSUMER LOANS IN FOREIGN CURRENCY

Капустнык К. В., Івахненко Р. О.

The relevance of the article is conditioned by the growing number of requests for examinations of financial and lending transaction documents for loans provided in foreign currency, caused by the drastic change in the exchange rate of the Ukrainian national currency in terms of foreign currencies. In addition, there is no approved detailed method of conducting such studies, and it does not allow for having a unified generic approach to solving the questions in the course of the examination. The main cause of disputes regarding the lending in foreign currency is usually the fact that the lending bank does not have an individual license for transactions in foreign currency, the issue of legality of lending contracts and expression of obligations in foreign currency, taking into account that hryvna is the legal means of payment on the territory of Ukraine. The article deals with a list of potential questions, main methods and methodologies used while conducting studies on these issues. It suggests the examination stage sequence, provides the main objects to be studied as well as normative and legal acts that regulate lending in foreign currency and its accounting in the balance documents.

Keywords: consumer loan, bank, foreign currency, national currency of Ukraine, loan agreement, interbank currency market.

УДК 343.98:347.73, 624

Р. Б. Каплін, завідувач лабораторії
Харківського НДІСЕ,
О. В. Аніщенко, завідувач сектору
Харківського НДІСЕ,
І. В. Губанова, старший судовий експерт
Харківського НДІСЕ

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З АКЦІЯМИ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ Й ПОДАТКОВОМУ ОБЛІКАХ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ ТА ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Останнім часом значно збільшилася кількість запитів щодо проведення судових експертиз стосовно відображення операцій з акціями в бухгалтерському й податковому обліках господарських товариств та інститутів спільного інвестування. Розглянуто методичні підходи до проведення таких експертних досліджень, а також зазначено, які документи необхідно при цьому досліджувати.